DOI: 10.7816/idil-02-06-08

USÛLÎ'NİN DİLİNDE AHENGİ SAĞLAYAN UNSURLAR ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Meltem GÜL[1]

ÖZET

Usûlî XVI. yüzyıl divan şairlerin en tanınmışlarından biridir. Her divan şairinin olduğu gibi Usûlî'nin de kendine has bir dili bulunmaktadır. Usûlî dilini ahenk unsurlarıyla yoğurarak etkili bir şekilde duygularını, hayallerini, fikirlerini dile getirmiştir.

Bu çalışmada Usûlî'nin dört kaside, yüz kırk yedi gazel ve diğer nazım şekillerini içeren divanı esas alınmıştır. Divandaki ahenk unsurları incelenerek Usûlî'nin kendine has dilinin oluşumundaki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, parelelizm, armoni, kafiye ve redif divan şiirinde ahengi sağlayan unsurlardır. Divan şairleri şiirdeki kendi becerilerini ortaya koymak için bu ahenk unsurlarını sıkça kullanırlar.

Bu çalışmayla Usûlî'nin tek bilinen eseri olan Divânı hakkında genel bilgi verilmiştir. Bu divÀnda kaside, terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs gibi musammatlar gazeller ve kıtaların bulunduğu belirtilip divanı vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, parelelizm, armoni, kafiye ve redif yönünden incelenmiştir. Bu inceleme hem Usûlî'nin dilindeki ahengin nasıl oluştuğunu ortaya koyma bakımından hem de bir divÀnda aheng unsurlarının nasıl işleneceği konusunda yol gösterici olması yönüyle dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Usûlî Divânı, Ahenk Unsurları, Usûlî'nin Dilini Oluşturan Ahenk Unsurları.

[1] Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, gulmltm@hotmail.com

AN ESSAY ON THE FACTORS THAT MAKE HARMONY IN USÛLÎ'S LANGUAGE

ABSTRACT

Usûlî is one of the best known ottoman poets in sixteenth century. As each ottoman poet Usûlî'nin has its own unique language. Usûlî expressed his feelings, dreams, ideas efficiently by kneading his language with the elements of harmony.

In this study, Usûlî's four eulogiums, collected poems that contains one hundred and forty seven odes, and other verse forms are based on. Usûlî's own language formation tried to put forward by examining the effects of the elements of harmony in collected poems. Meters, the repetitions, pun, derived from, conjunction, sound repetitions, parelelizm, harmony, rhyme are the elements which provide rhythm of ottoman poetry. Ottoman poets often use these harmony elements to demonstrate their skills in poetry.

This study gives general information about, Usûlî's unique known work, his collected poems. In this study the kinds of literature features used in the work stated like (terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs, and musammatlar) and meter, the repetitions, pun, derived from, conjunction, sound repetitions, parelelizm, harmony, rhyme are investigated.

This study is noteworthy because it puts forward how Usûlî's language harmony formed and it shows how to handle the elements of harmony in collected poems..

Keywords: Usûlî collected poems, elements of harmony, the factors that create harmony in Usûlî's language.

GİRİŞ

Usûlî'nin hayatı hakkında şuara tezkirelerinde ve kaynaklarda çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde Vardar Yeniceli olduğundan bahsetmiştir. (Kınalı-zâde Hasan Çelebi, 1989: 165)

Usûlî'nin yaşadığı Vardar Yenicesi'nde XVI. yüzyılda Molla Îlâhî ile başlayan çok güçlü bir tasavufî cereyan söz konusudur (İsen, 1990: 19). Usûlî Anadolu'daki bu tasavvuf ortamı içinde belli bir süre sonra tahsilini tamamlayıp tamamen tasavvufa yönelir. Kendisinin de takip etmiş olduğu Molla Îlâhî o dönem Anadolu'da tasavvuf cereyanının başlamasını sağlayan kişidir. Vahdet-i vücûd düşüncenin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Usûlî'nin bu ortamdan etkilenerek tasavvufî düşünceleri olgunlaşmıştır. Daha sonra Mısır'a giderek Şeyh İbrahim-i Gülşenî'ye intisab ettiği belirtilmiştir. Şeyh İbrahim'in ölümü üzerine memleketi olan Vardar Yenicesi'ne geri döndüğü ve H. 945 tarihinde vefat ettiği söylenir.

Usûlî'nin bilinen tek eseri Divânıdır. Fakat bu kitap içinde klasik divan tertibinin dışında kalan başka edebi türlerde bulunmaktadır. Mevcut nüshalaların bir kısmında yer alan hadis tercümeleri, bunların örneklerinden biridir. Osmanlı şairlerinin külliyat ve divanlarında bazen kırk hadis ihtiva edenlerine de tesadüf edilmektedir. Usûlî'nin Divânı dört kaside, yüz kırk yedi gazel ve diğer nazım şekillerini içermektedir. Usûlî divanında da yer alan hadis tercümeleri böyle bir geleneğin sonucudur. Fakat ondaki hadislerin sayısı kırk değil seksendir. (İsen, 1990: 19).

Divânının başında 109 beyitlik bir bölüm miraç olayını anlatır. Bunun dışında Yenice'yi anlatan bir şehr-engiz bulunmaktadır. Mesnevi tarzında yazılmıştır. Bunlardan sonra divanı gelmektedir. Farsça bir şiirin dışında diğer bütün şiirleri Türkçedir. Şair divân içinde klasik bir biçimde yazılmış örnekler yanında hece vezniyle yazılmış şiirlere de yer verir. Bu divân müretteb bir divândır. Başta kasideler sonra terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs gibi musammatlar daha sonra gazeller ve kıtalar gelir (İsen, 1990: 20).

Bütün bu şiir şekilleri Usûlî'yi yansıtan unsurlarla örülüdür. Usûlî'yi diğer şairlerden farklı kılan onun dilini oluşturan ahenk unsurlarının kullanılış biçimidir. Ahenk kelimesi kullanıldığı edebiyata göre anlam kazanmaktadır.

Divan edebiyatında "ahenk" kelimesi, daha çok musiki terimi olarak kullanılmasının yanı sıra sözlük anlamıyla da kullanımı geçmektedir. Ahengle ilgili olarak Tahrirü'l-Mevlevî Edebiyat Lugati'nde manzum, mensur bir sözün kulağa

güzel ve pürüzsüz gelmesi, adeta hafif tertip bir musikî tesiri yapmasıdır. Şeklinde bir açıklama yapar. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1973: 17)

Estetik ölçüler içinde bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların birbiriyle uyuşması ahengi oluşturur. Bu terim çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılır. Edebiyat terminolojisinde ahenk, üslubu oluşturan parçalardan biri olarak görülür. Şiir ve düzyazıda kelime ve cümleler arasında musikiyi andıran bir uyumdur. Talim-i Edebiyat'la beraber Türk Edebiyatı yenileşme devrine girmiştir. Bu döneminle beraber edebiyat kitaplarında armoni karşılığında, üsluba ait bir özellik olarak kullanılan aheng-i selÀset terimi yer alır. Recaizade Mahmut Ekrem armoni kavramıyla metin içindeki kelimelerin kulağa hoş gelecek şekilde düzenlenmesini kasteder ve aheng-i selÀseti ikiye ayırır.

1. Urnumi ahenk: Kelime ve ibarelerin ses bakımından uyumundan doğan ahenk.

2. Taklidi ahenk: Söz ile işaret ettiği anlam arasındaki uyumun yarattığı ahenk.

Recaizade Ekrem, ahengi selÀset kavramıyla birlikte tanımlamaya çalışır. Bu kavramın vezin, kafiye ve redif gibi ritmi sağlayan unsurlarla ilişkisinden söz etmeden, doğrudan söz ve ses tekrarlarının yoğun bir şekilde kullanımından oluşan musikiyle alakası üzerinde durmaktadır. Şiir ve musiki arasındaki ilişki birçok zaman edebiyat incelemelerinde gündeme gelmiştir. Sesin fonksiyonun şiir üzerindeki etkisine ilişkin farklı düşünceler belirmiştir (Macit, 2005: 8)

Divan edebiyatında şiir, musiki iç içe geçmiştir. Öyle ki divan şiirinde bazı türler bestelenmek üzere yazılmışlardır. Murabbalar, gazellerin bir kısmı bu gruba girmektedir.

Şiirde doğal söyleyiş de ahengi oluşturan bir etkendir. Ayrıca atasözü ve deyimlerin de divan şiirinde yaygın olarak kullanıldığı hatta bunlara irsal-i mesel denildiği bilinmektedir. Bunların dışında kalan söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, parelelizm, armoni, kafiye ve redif ahengi oluşturan etkenlerdir.

Bir metnin dil yapısı ve fonksiyonu üslup incelemelerinin alanına girer. Divan şairleri şiirlerinde duygu ve düşüncelerini en etkili bir biçimde ifade ederek musikîyi ve ahengi sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmayla Usûlî'nin Divânı'na bakılarak onun şiir sanatındaki başarısı ortaya koymaya çalışılacaktır.

VEZİN

Usûlî yazdığı şiirlerde büyük oranda aruz veznini kullanmıştır. Dokuz şiirinde hece veznine yer vermiştir. Aruzla yazılan şiirlerde toplam on iki kalıp kullanmış bunların %54'ü remel bahrinin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıplarıyla yazılmışlardır.

Usûlî'nin yaşadığı dönem aruz ölçüsünün çok yaygın kullanıldığı bir dönem olmasına karşın hece ölçüsünü de kullanmıştır. Kullandığı vezinlerde daha çok imale hataları görülmektedir (İsen, 1990: 20)

2. SÖZ TEKRARLARI

Söz tekrarları kelime ve kelime gruplarının tekrarına dayalı bir anlatım tekniğidir. Divan edebiyatında sıkça görülmektedir. Ahenk de söz ve söz gruplarının belirli aralıklarla tekrarından doğmaktadır. Anlamla bütünleştiği zaman poetik bir fonksiyon oluşturur. İsteğin etkili bir biçimde ortaya konulmasını sağlar. Sadece şiir değil, bir bakıma mensur şiir sayabileceğimiz bahr-ı tavillerde, secili anlatımı esas alan mensur metinlerde söz ve ses gruplarının belirli aralıklarla tekrar edilmesi metne doğal bir akışkanlık kazandırmaktadır.

Sözcük ve sözcük öbeklerinin, bütün bir dizenin tekrarlanması, ses açısından bir armoni sağlamakta, bir uyum, bir ritim oluşturmaktadır. Bunu müzik yapıtlarındaki zaman zaman melodinin tekrarlanmasına benzetebiliriz.

Divan şiirinde aynı seslerden oluşan tekrarların yanı sıra benzer seslerin tekrarları da şiirlerde ahenk unsuru olarak kullanılmaktadır. Cinas, iştikak, kalb, aks, iade ve tarsî gibi söz sanatları benzer seslerin tekrarından doğan bir ahenk oluşturur (Macit, 2005: 13)

Usûlî'nin şiirlerinde belirlenen özelliklerden biri de söz tekrarlarının önemli bir yeri olduğudur. Dikkat edildiğinde şiirlerinde redifli söyleyişi tercih etmesi de bunun bir göstergesidir. Usûlî'nin bu söz tekrarlarıyla hem anlamı pekiştirdiği hem de musikiyi sağladığı görülmektedir. Şiirlerinde daha çok mısra içi söz tekrarlarına başvurmuştur. Büyük oranda tasavvuf terimlerini özellikle derd kelimesini tekrarladığı görülmektedir. Bu tekrarlanan kelimeler onun tasavvufî yönünü ortaya koymaktadır.

Yā Rab hālimiz nola rūz-ı **şümārda**
Çün bī-**şümār** cürm ü hatāmız **şümār** ola

Yārān beni koyup gidicek gūr-ı **gār**da
Lutf-ı keremlerin yetişe **yār**-ı **gār** ola

Ne gam bād-ı **hevāyile** yele varsa ten-i hakim
Bihamdillāh hele gitmez başımdan bu **hevā** bārī

Makām-ı aşkda bir dem karār etmez dil-i zāhid
Mekān ehl-i belī tutmaz **mekān**ı **lāmekān** içre

Bu hüsn ü bu cemāl ile güzeller **şāhısın şāhım**
Yolunda cān u baş terkini urmayan

Benim zībā cemālie gönülden āşıkım āşık
Gerek öldür **gerek** dirgir severem ihtiyārım yok

Yüz urup **Sīne**-çāke **sīnemin** çākını şerh eyle
Hem Ahmed Bālī'ye billāh dervīşāne aşk eyle

Dūzāh-ı sūzān-ı hicrān içre yan bir nice bir
Ey özüne cennetü'l **me'vāda me'vā** isteyen

Ruh-ı zerdini **ehl-i derd** olanın **ehl-i derd** anlar
Anı bī-**derd** olan bilmez ne bilsin har za'ferānı

Ah kim ol bī-vefā gitdi bana **yār** olmadı
Derd ü gamdan özge bir kimse bana **yār** olmadı

Ne zībā **kasr** olur **kasr**-ı vücūdun hīç kusūrı yok
Eger seyl-i havādisten harāb olmazsa bünyānı

Yıkdı **virān** eyledi göz göre gölüm şehrini
Göreyin tīz güde olsun böyle **virān** ayrılık

Derd-i dilberle bihamdillāh başım hoşdur benim
Derd-i ser verir tabīb ikdām eder dermānıma

Nice şerh eylesin diller bu gözler görmedik hüsnü
İlāhī sakla sen anı **yavuz** dilden **yavuz** gözden

Bu rāh-ı belā sālikine **yār** olamazsın
Derd ehline sen **yār**-ı vefādār olamazsın

Cān ile şöyle **belā** dedin **belā**-yı aşka kim
Her taraftan bin **belā** gelse **belā** gelmez sana

Ehl-i derd ol **ehl-i derd** ol **ehl-i derd** ol **ehl-i derd**
Ey Usūlīden su'āl edip tesellā isteyen

Ne bir kimseyle karım **var** ne elde ihtiyārım var
Ne bir sā'at karārım **var** meded gamdan helāk oldum

Kalmadı sabrı dilin **ārāmı** gitdi cānımın
Ey dirīgā dahi ol **ārām**-ı cānım gelmedi

Hiç düşer mi **ben** esīr-i derd bī dermān olam
Gayriler rif'atde **ben**den hāk ile yeksān olam

Diyār-ı gurbete düşdüm bu yād illerde yārım yok
Beni **gam** hāksār etdi meded bir **gam**-güsārım

Ademīden **har** mükerremdür bu āhurda gönül
Ademīsen taşra at kendini bu **hār**-hānedān

Dostum düşmenler ile **yār** sanmışsın beni
Ey dirīgā **yār** iken agyār sanmışsın beni

Ben ol şem'i-i cihān-**sūzum** çerāg-ı ālem efrūzum
Sözüm **sūzundan** olmuşdur dehānımdan zebān āteş

Ey gözüm nūru vü gönlümün sürūrı şükr kim
Geh gözümde cā vü **geh** gönlünde me'vā eyledin

Esb-i devletden düşersin hak-i gūra ser-nigūn
Ey şeh-i devrān **gerek** Dārā **gerek**se Behmen ol

Benim gam çünki yārimdir ko **yār** agyāra **yār** olsun
Beni cevriyle yog etse kayırmaz kedi var olsun

Bunluğu ko benliği terk eyleyüben ol şehin
İtlerin olmağa sa'y et Usūlī **sen sen** ol

Ey ki hüsnün **hūb** çeşmin **hūb** cismin cümle **hūb**
Nām- pākin ehl-i diller içre **mahbūbu'l**-kulūb

Ey melāmet hānkāhında **murādın** gözleyen
Nā-**murād** olmayan olmaz mürşid-i aşka mürid

Ehl-i diller zümresinden olamaz **ehl**-i hevā
Ey Usūlī her Yezīd olmaz Cüneyd ü Bāyezid

Ey hāce böyle **devlet** ü **cāh**a dayanma kim
Bu **devletin** sonu let ü bu **cāh** çāh olur

Ey Usūlī aynını **gayb** eyledin a'yānda
Anın içiün sana **gayb**iyyāt ayniyyat olur

Gel getirme kisenin ālemde bār-ı mihnetin
Çekmegil **har-vār** Usūlī kimsenin **har-vārını**

Selāmet ol benim rūhum ki ben hāke **selām** etdin
Yine bu sicn-i dünyāyı bana dārü's-**selām** etdin

Ayrıldım yārdan Usūli meded deli oldum deli
Ah pīrim Muhammed Ali himmet eylen himmet **eyl**en

Jeng-i kesretden kimin k'āyīnesi bī-**gerd** olur
Zerre-i nāçīz iken hurşīd-i ālem **gerd** olur

Ey Usūlī yie Hakka Hak durur Rūşen delīl
K'**āfitāba āfitābın** nūru hem büryān olur

Sāf kıldınsa gönül āyinesin **āb** gibi
Görünür nūr-ı ezel **āb**da mehtāb gibi

Delerse delsin ey āşık **dili** tiğiyle ol dilber
Delerse bağrını **delsin** sana ne **dil** senin nendir

Ser-i kūyuna bir yana çeker cān bir **yana** gönül
Beni gel ey ecel billāh lutf et bir **yana** eyle

Ne yaraşmış **güzel** benler yüzünde ol hasen şāhın
Hemānā ol güzel gözlüm **güzeller** içre bir begdir

Ey soran sırr-ı hakīkat kandadır **cānında**dır
Belki şol **cānında**ki deryā-yı irfānındadır

Deme hışm eyleyip halka **fülān** kişi **fülān** etmiş
Cehennem oduna yanam **fülān** ibni **fülān** için

Gamın ey cān dil-i **gam**-hāruma **gam-**hār yeter
Şeb-i mihnetde bana derd ü elem yeter

Zāhir eder **sıfātını** cilvede hüsn-i **zātımız**
Zātımızı kemāl ile zīnet eder **sıfātımız**

Belā cündü durur mülk-i dili gāret kılan dāyim
Kara bagrımdaki yaşlar durur lākin **belā** başı

Çünki segin dilde **īmānımdır** ölürsem dahı
Umaram kim gitmeye sīnemden **īmānım** benim

Akl u sabr u cān u dil kapında kaldı dostum
Gam değil derd ü **gam**ındır çünki yārānım benim

Muttasıl sanma bizi cevr ü **cefā**nın kuluyuz
Dostum gāh **cefā** gāhī vefānın kuluyuz

Aldanmadık bu memleketin tāc u **taht**ına
Bu **taht** içinde bizde aceb padişalarız

Terk-i meydense **safāsı** sūfinin
Rind-i mey-hārız **safādan** eyleyen

Kāse-i ser hicr ile **peymāne**-i hāk oldı gel
Hey bizimle adh ü **peymānın** ferāmūş

Derd imiş **dermān**-ı āşık **derde derman** et hemān
Derd-i **derd dermān demiş** bu **derde** bu **derdā**-yı āşk

Var durur **ālemde** her **sūretde** bir ma'nī-i hās
Līk **sūret ālemine** sığmadı mā'nā-yı aşk

Cihāndan geçmek istersen hūriler kuçmak istersen
Göklerde uçmak istersen evvel **cānını cān** eyle

Kapından hor u zār idim itim diyü ulardın
Be ben bed-**nāmı** halk içre bu **nām** ile be**nām** etdin

Hor bakma **her** nemed-pūşa sakın ey muhteşem
Her gedāyı Hızr gör her şahsa dervīşāne bak

3. İKİLEMELER

İkileme, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirine benzeyen kelimelerin yan yana kullanılmasıdır. İkilemeler, şiirde ahengi sağlayan önemli bir unsurdur. Sözcüklerin tekrar edilmesi anlamı pekiştirerek çok etkili bir hale getirir. Divan edebiyatında ikilemelerin çokça kullanıldığı görülmektedir.

Divan edebiyatında da ikilemelerle dolu beyitlerle, redifleri ikilemelerden oluşmuş gazellerle ve tamamen ikilemelerle yazılmış şiirlerle karşılaşmaktayız. Bu konu ile ilgili olarak Vecihe Hatiboğlu'nun yapmış olduğu tasnif çalışması bulunmaktadır. Şairler bazen bir mısrada, bazen de beytin her iki mısrasında ikilemeleri kullanırlar. Beyitlerde ikilemelerle beraber söz ve ses tekrarları ve bu tekrarlara dayanan söz sanatları da bulunabilir. Bu anlatım şekli divan şiirine has bir özelliktir.

Beyitlerde tek ikileme bulunabilir. Bu çeşit ikilemeler günlük konuşma dilinde de kalıplaşmış dil birlikleri olarak kullanılmaktadır. Şiirde örnekleri oldukça fazladır. Bu beyitlerde ikilemelerin düzenlediği seslerin yanı sıra diğer ses benzerlikleri de ahenk unsuru olarak dikkati çekmektedir. İkilemelerin anlam açısından da beytin kelime kadrosunu belirlediği söylenebilir. Azeri sahası şairleri

eserlerinde ikilemeyi de aşarak üçlemelerle yazılmış gazeller kullanmışlardır. Seyyid Nesimi'nin bu tarzda yazılmış başarılı şiirleri vardır.[2]

Usûlî ahengi artırma, anlamı pekiştirme ve vurguyu ortaya çıkarmak amacıyla ikilemeleri de sıkça kullanmıştır. Usûlî Divânı'ndan seçilen ikilemeler aynı kelimenin tekrarı biçimindedir. İkilemeler Türkçe kelimelerden ziyade Arapça ve Farsça kelimelerden oluşturulmuştur.

Şevk ile şerh etmege āyāt-ı aşkı **bāb bāb**
Fasl-ı gülde bülbüle evrāk-ı gül besdir kitāb

Puhte olup ehl-i dil bezminde bulmaz çāşnī
Döne döne olmayan mihnet ocağında kebāb

Girmek istersen meydāna iç kanını **kana kana**
Aşk oduna **yana yana** cigerini biryān eyle

Gönül rāh-ı meşakkatde ayakda kaldı sultānım
Ede **geh gāh** göz ucuyla ırakdan merhabā bārī

Çün hayālinden erer cān u dile **nev nev** nüvīd
Ben garībe her gece derd oldı vü her rūz ıyd

Bildim bugün cān acısın cānāndan ayrıldım meded
Kāfir müselmān acısın sultandan ayrıldım meded

Bir melek sevdim ki görse ins ü cān hayrān olur
Allah Allah ol perī-peyker ne hūb insān olur

Düşdü aşkın baharının girdābına fülk-i felek
Döne döne kendözin kurtaramaz girdābdan

Bağlar yolunu gitmege azm etme sevdiğim
Kanlı yaşım ki katresi **bin bin** katar olur

Bize bu aşk ile eglenmege bir yār olsa
Yār **bin bin** bulunur yār-ı vefādār olsa

[2] Muhsin Macit, Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, s.36-37

Derd ile nice yarılmasın yüregim sînesi
Pāre pāre olmayınca yāre yarar olmadı

Cihānda ni'met-i aşkın ne bilsin kıymetin şol kim
Belā bāzārgāhında **döne döne** mezād olmaz

Kūy-ı dilberde Usūlî **öl**dü vü buldu hayāt
Hamdülillāh **öl**medin yerini uçmağ eyledi

Ezber okurdu gönül aşkın kitābın **harf harf**
İnmemişdi Hazret-i Peygambere Kur'ān henūz

Ser-rişte**i** murād ele girmez **direz direz**
Ten cāmesini gam makasıyla paralarız

Aşk oduna yandı ser-tā-pā gönül pervāne-vār
Hġlim ey pervāne var ol şem'a **yana yana**

Cām-ı la'lindir demādem cānı medhūş eyleyen
Kana kana kanını bī-dillerin nūş eyleyen

Bulunmaz gün gibi misli cihānda
Ararsan **zerre zerre** kāyinātı

Yer gönül tīr-i belā peykānını hurmā gibi
Tatlı tatlı nūş eder nīş-i gamı helvā gibi

Yanıp yakıl huzūrunda gönül göynüklerin söyle
Bu ben pervāneden ol şem'a **yana yana** aşk eyle

Dahi bir gün geçip Tanrı selāmın gerçi vermedin
Usūlīden sana her demde **bin bin** merhabā olsun

İki cihān terkin urduk **fenālarız fenālarız**
Abāya nemede girdik fenālarız fenālarız

Gel gel ey rūhum ki uş sensiz helāk oldu gönül
Ayrılık biçārein çok cānına kār eylemiş

Yaka yaka aşk odu külli kül etdi cānımı
Ateş urdu hırmen-i Mūsāya āhır bu kabes

Çün kıyam etdi ezelde kāmet-i bālā-yı aşk
Yer yerin kopdu sadā-yı rabbiye'l-a'lā-yı aşk

Mümkin olmaz kim ayagı tozuna yüzüm sürem
Bāri şol seyr etdigi yolları görsem **gāh gāh**

Bana **kıya kıya** bakan kor muyum seni kor muyum
Bakışı yüregim yakan kor muyum seni kor muyum

Hāk-i cismim **zerre zerre** raksa girdi şevkden
Çün tecelli eyledi mihr-i cihān-ārā-yı aşk

Ey Usūlī hādisāt etfāli **yer yer** yügrüşür
Var ise girdi melāmet şehrine rüsvā-yı aşk

Pāre pare eyledi ten cāmesini tīg-i aşk
Hār-ı gamdan şimden geri dest uramaz dāmānıma

Tal'atı hūb u kamu **şekl ü şemāyil** mahbūb
Līk hayrān eder ol tavr-ı garibāne beni

Aşkdan zevk eyleyip bir lezzet almak isteyen
Döne döne gam tenūrunda kebāb olmak gerek

Apardın gönlünü halkın kopardın fitneler **yer yer**
Kıyāmet kāmetinle çün benim rūhum kıyām etdin

Hāk cismim lerzeden virān olur bāri ana
Dildeki kūh-ı belādan **yer yer** evtād eylesem

Kayırmaz lāle gibi kanlı sinem **çāk çāk** olmak
Sana bir āğ-ı pinhānım ko bārī āşikār olsun

Ko olsun ey yanagı gül letāfetden ruhun **gül gül**
Usūlī gibi tā bülbül o gülşende hezār olsun

Gevher-i nāyāb kılmışsın dür-i yek-dāneyi
Katre katre gözlerim yaşını ummān eyleyen

Se güzeller şahısın **saf saf** durur dīvāneler
Hazretinde kurulan dīvāne aşk olsun derin

Aşka uyalda beri gitdi levend oldu gönül
Bulduğumca **gāh gāh** divāne aşk olsun derin

4. CİNAS

Yazılışları aynı ama anlamları farklı olan sözcüklerin oluşturduğu bir sanat türüdür. Cinas farklı çeşitlere ayrılmaktadır. Kelimeler arasındaki ses benzerliklerinin tam veya eksik olmasına göre cinas-ı tam ve cinas-ı gayr-i tam olarak isimlendirilir. Cinaslı söz söylemeye tecnis denilir. Tezkireciler tarafından şiir sanatları içinde gösterilmektedir. Usûlî Divânı'nda cinas sanatının kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitler bu sanatın kullanıldığı seçilmiş örneklerdir.

Ne yaraşmış **güzel** benler yüzünde ol hasen şāhın
Hemānā ol güzel gözlüm **güzeller** içre bir begdir

Müsellem tuttular şi'rin **Usūlī**
Usūl-i nazmda Selmān olanlar

Sünbülleri ki gül yüzüne **tārumār** ola
Cān u gönül helākine her **tār mār** ola

Ser-i kūyuna bir yana çeker cān bir **yana** gönül
Beni gel ey ecel billāh lutf et bir **yana** eyle

Bana kıya kıya bakan **kor muyum** seni **kor muyum**
Bakışı yüregim yakan **kor muyum** seni kor muyum

Boyun servine ermez **el** sana **el** sunmasın engel
Olur olmaz pelīde gel hevādār olma sultānım

Dün kodu gitdi biz kulu ol yār- **cānımız**
Hakkā ki gelmemişdi gece yarı **cānımız**

Olımazmış bu **cān** cānānsız
Hiç beden olabile mi **cān**sız

Bir an idi vuslat günü kim geçdi ol **anı**
Bir dahi Usūlī acabā **anı** görem mi

Hastayım derdinle ancak bir **nefes** varır gelür
Gel yetiş rūhum ki görem seni bāri bir **nefes**

Dāğ-ı derdi bu derūnun kūhu kāha saymadı
Hoş döyer ey dil külüng ü mihnete **dāğ**ın senin

Cān u dilden **yar** kim ey **yār** senden dönmezem
Tīg-i mihnetle yüregim yar senden dönmezem

5. İŞTİKAK

İştikak, bir kök ile o kökten türeyen ve veya asıl anlamları aynı köke bağlı bulunan kelimelerin bir arada bulunması sanatına denir. Usûlî Divânı'nda asıl anlamı aynı köke bağlı olarak türetilmiş birçok kelime bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitler bu kullanıma örnek oluşturacak türdendir.

Ey ki hüsnün hūb çeşmin **hūb** cismin cümle hūb
Nām- pākin ehl-i diller içre **mahbūbu'l**-kulūb

Ögünüp akl-ı ma'aş ile **fuzūl** olma fakīh
Ya'ni insāna **fazīlet** mi verirmiş **fuzalāt**

İttihād edip gam-ı **aşk** ile bulursa huzūr
Şādi vü gam **āşıkın** yanında hep yeksān olur

Da'vīden geçmek durur ehl-i **şuhūd** ey müdde'ī
Şāhid-i zor ile bu da'vā kaçan isbāt olur

Cū be-cū bildik **muhassal** ālemi
Hāsılı bād-ı hevādan geçmişiz

Seyr-i māha yog imiş āvāz-ı segden çün zarār
Arif olan hīçe sayar **münkirin inkārını**

Bir fakîriz kim gınāmız var inādan çün bizi
Etdi **müstagnī** iki ālemden **istignā**-yı aşk

Kasd edicek ka'be-i **maksūda** kūy-ı vahdete
Bir kademde erişir pāy-ı cihān-peymā-yı aşk

Bekā meyini gözet bakma cām-ı gerdūna
Bu humm **hamrının** ey dil **humārı** var ancak

Sūretin āyine-i **nūr**-ı Hudādır sevdiğim
Tal'atın **envār**-ı zāt- Mustafādır sevdiğim

Tal'atı **hūb** u kamu şekl ü şemāyil **mahbūb**
Lîk hayrān eder ol tavr-ı garibāne beni

Hāsılı **mahbūblardan** gün gibi mümtāz olup
Encüm olsa **hūblar** ol māh-tāb olmak gerek

Belālar ejdehāsından yüzün döndürme ey **tālib**
Cihānda genc-i maksūda **talebkār** olmak istersen

Erişmez çünki ol māha nedir bunca **figān** ey dil
Elin alıp seni göğe çıkarmaz hod bu **efgānın**

Ay u gün cümle melekler **hüsnüne tahsîn** okur
Bārekallah zî-cemāl-i **ahsen** ü **hüsn**-i cemîl

Ka'be-i **maksūd**u pinhān eyleyip gösterdi dest
Herkese bir **maksad** u her şahsa bir dürlü delil

Nicesi inkār edersin **aşka** ey **āşık** senin
Aşkına hod şāhid-i ādil yeter renc u sakam

Gönülde tāb u cānda teb dururdum **muntazır** her şeb
O şāha kim diye yā Rab benim bî-**intizārımdan**

Etmesin hergiz mübārek **hātırına** gam **hutūr**
Hak te'ālā cān -ı pākini **hatardan** saklasın

Aşık ma'şūka alınır ma'şūk aşk ile bilinir
Derd olsa dermān bulunur hemān derde dermān eyle

Ayāt-ı hakkı safha-i āfākda okunur
Nefs-i **nefīsin enfüsün** olursa enfüsü

6. KALB

Bir kelimedeki harflerin yerlerini değiştirmek ya da bir kelimedeki harfleri kullanarak değişik kelimeler yapmak sanatıdır. Aynı kelimede seslerin yerlerinin değişmesi ciddi bir ahenk oluşturur. Bu sanat cinas sanatı içinde yer almaktadır. Usûlî Divânı'nda ahengi sağlamak için bu sanatın yer yer kullanıldığı görülmektedir. Kelimelerdeki seslerin yerleri değiştirilerek şiirinde kulağa hoş gelen bir ahenk oluşturmuştur.

Fakr güncinde bulan genc-i kanā a'tdan **nasīb**
Mālik-i mülk oldu oldur mün'im-i kāmil **nisāb**

Dil su'āl eyler lebin dārü'ş-şifāsından **şifā**
Oldu derde dürd ile erişdi **şāfī** cevāb

Ey Usūlī **ārif**-i **i'rāf**-ı irfānız bugün
Ne cahīminde ne hod Firdevs-i a'lasındayız

Bu cihān beglerinin ehl-i kemāle dāyim
Kuru **tahsīnine** vü ettiği **ihsānına** yuf

Sen **harīm**-i valsını arz edesin nā-**mahreme**
Gām beyābānında ben mahrūm u sergerdān olam

7. SES TEKRARLARI

Ses tekrarları şiirde ahengi sağlayan unsurların başında yer almaktadır. Seslerin belirli aralıklarla tekrarı şiiri musikiye yakınlaştırarak ahengin oluşmasını sağlar.

Usûlî'nin sıkça ses tekrarlarını kullanıp ahengi sağladığı görülmüştür. Aynı sesin tek bir beyitte bile defalarca sıkıcılığa yer vermeden anlamı bozmadan güzel bir ahenk oluşturarak tekrarlandığı görülmektedir.

Cân ile şöyle belā dedin belā-yı aşka kim
Her taraftan bin belā gelse belā gelmez sana

Eller ile tatlı dilleşir ol dil-rübā
El ucuyla bize ırakdan demez bir merhabā

Dil su'āl eyler lebin dārü'ş-şifāsından şifā
Oldu derde dürd ile erişdi şāfī cevāb

Diler isen ki sana göstere yüz şāhid-i zāt
Sūfiyā sīneni sāf eyle nitekim mir'at

Ol mehlikā sarāydadır dīvāne dil efgāndadır
Ten burada cānım andadır ben cāndan ayrıldım meded

Jeng-i kesretden kimin k'āyīnesi bī-gerd olur
Zerre-i nāçīz iken hurşīd-i ālem gerd olur

Bin zīnet ederse özünü pīrezen-i dehr
Baş egmeziz ol kahbeye merdāneleriz biz

Diyār-ı gurbete düşdüm bu yād illerde yārım yok
Beni gam hāksār etdi meded bir gam-güsārım yok

Coşdu deli gönül coşdu deryālara dolup taşdı
Gam denizi başdan aşdı himmet eyle himmet eylen

Hey yediler kırklar birler hāzır gāyib olan pīrler
Çağırdığım gerçek erler himmet eyle himmet eylen

Gam dopdolu cānda tende huzur kalmadı vatanda
Gönlümüz eglenmez bunda gel gurbete gidelim gel

Dār-ı ukbāda beni berbād ederlerse eğer
Devlet-i dīdārsız bāğ-ı cihāne bakmayam

Beni aldı gam-ı hicrān bu derde yok mudur dermān
Nice döysün buna ihsān meded gamdan helāk oldum

İl ālem demde ālemde hemān ben bende matemde
Gönül gamda gözün nemde meded gamdan helāk oldum

Bir oldu aglamam gülmem yalan oldu hemān ölmem
Niceydim neyleyem bilmem meded gamdan helāk oldum

Çünki murdār durur mā ü meni kendimizi
Cümleden arıdalım bī-men ü bī-mā kılalım

8. PARALELİZM

Paralelizm, şiir dilinde mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışını ifade eder. Dörtlü, beşli söz tekrarlarında görülen aynı kelimelerin beytin her iki mısrasında belli bir düzenle tekrarlanmasına karşılık paralelizmde sadece aynı kelimelerin değil, ses, anlam ve vezin yönüyle benzer kelimelerin tekrarı ifade edilmektedir.

1. Beyitte veya gazelde paralelizm: Bu kullanımda beyti oluşturan iki mısra arasında ya da gazeldeki bütün beyitler arasında paralelizm söz konusudur.

2. Tam veya yarım paralelizm: Paralelizmin esasını oluşturan şu üç unsur;

a. uzuvların sayısının aynılığı,

b. münasebet-nisbet aynılığı,

c. kuruluş-yapı aynılığı,

bir beyitte bulunursa tam, ikisi yahut biri bulunursa yarım paralelizm oluşturulur.

3. Ortak sözsüz ve ortak sözlü paralelizm: Ortak sözlü paralelizm, divan şiirinde çok karşılaştığımız paralelizm türlerindendir. Ortak söz, paralel unsurların önünde, ortasında ya da sonunda gelebilir. Ortak sözler genel olarak yardımcı fiillerden ya da bildirme ekinden oluşur.

4. Düz ve aksi paralelizm: Aynı mısra veya sentaktik bütünlük içinde unsurların belirli sıra ile kullanılması düz paralelizmdir (Macit, 2005, 53-62). Parelelizm de Usûlî'nin Divânında kullanmış olduğu ciddi bir ahenk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Parelelizmin tüm çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yā Rab hālimiz nola rūz-ı şümārda
Çün bī-şümār cürm ü hatāmız şümār ola

Yā ilāhibu dil-i bīçāreme bir dīde ver
Kim rızanı gizleyem artık yabana bakmayam

Gamından gönlüm eglenmez dem olmaz kim yürek yanmaz
Bu derde kimse katlanmaz gidelim bāri şehrinden

Safāda gayrilerle sen cefālar içre kalam ben
Ölem yegdir bu dirlikten gidelim bāri şehrinden

Dil alır sāhir imişsin dün ü gün āhmış
Vefāsız kāfir imişsin gidelim bāri şehrinden

Çeşmini kuhl-ı basīretle mücellā eyle kim
Kendi noksanım görem ayb-ı fülāna bakmayam

Çıkmışdır bağrımda başlar sel oldu gözdeki yaşlar
Engine saldım yoldaşlar himmet eylen himmet eylen

Hālimi tā āşık-ı zār olmayınca bilmedin
Derdimi derde giriftār olmayınca bilmedin

Bir selām ile beni anmadın ammā ben kulun
Her nefes cān ile sen sultāna aşk olsun derin

Hār-ı gamdan ben belālı bülbülün çekdiklerin
Sende bir serve hevādar olmayınca bilmedin

Sayd olur ser-pençe-i şāhin-i aşka neylesin
Kāf-ı kudretden tutalım kim gönül anka imiş

Aşıka zehr-i belā sunuldu halka ayş u nūş
Ellere zevk u safā verildi bize cefā

Ey dirīgā yıktı vü yaktı vücūdum ālemi
Tende tāb u dīdede āb u gönülde ıztırab

Batdı girdāb-ı havādiste vücūdun gemisi
Hızr-ı vakte erişip bulmaz isen rāh-ı necāt

Gülşen-i hüsn içre bitmiş bir nihāl-i tāzesin
Ey boyu servim salınmasın yanınca her pelīd

Bildim bugün cān acısın cānāndan ayrıldım meded
Kāfir müselmān acısın sultandan ayrıldım meded

Tāk oldu gamdan tākatım kalmadı gitdi rāhatım
Ayrıldı benden devletim ol cāndan ayrıldım meded

Ehl-i ikrārın sücūdu vü niyāzı Hakkadır
Münkirin ma'būdu vü mescūdu dāyim Lāt olur

Zulm-ı gam dil mülkünü yıktı Usūlī yārsız
Bir ilin kim pādişāhı vīrān olur

Bu meleklerdir ki secde eylediler Ademe
Arasında buların İblise istisna nedir

Çın seherden yine enfās-ı sabā-bū gelir
Yine sahrā-yı Hoten'den bir güzel āhū gelir

Şehīdin nūr iner kabrine derler līk ben hasta
Ölürsem bu harāretle çıkar odlar mezārımdan

Ağzın ile kāmetin zülfün benim çok sevdiğim
Ayağın toprağı hakkı bana dünyā malıdır

Söylenen dillerde şimdi Leyli vü Mecnūn değil
Zülfün ile bu dil ü dīvānenin ahvālidir

Bugün Ferhād-ı aşkım ben gönülde kūh-ı gam senden
Bana ey Husrev ü Şīrīn dehen dağlarca mihnettir

Yā Rab edir bu āteş-i cānsūz dilde kim
Ah eyledikçe göklere agar duhānımız

Zāhir eder sıfātını cilvede hüsn-i zātımız
Zātımızı kemāl ile zīnet eder sıfātımız

Hüsn-i cemāli āyetin levh-i vücūda yazmaga
Nūr-ı ezel midādımız nūn-ı kalem devātımız

Firkātin nīşini çāk ok gibi urdun cānıma
Çıkmadı kaldı kara bağrımda o peykān henūz

Cümle ālem kāmrān şenlik kamu il memleket
Hāne-i dil zulm-i cevrinle yatar vīrān yatar

Erdi merhem herkese dārü'ş-şifā-yı gaybdan
Bu onulmaz derdime bulunmadı dermān henüz

Murg-ı dil aşk āyetin okurdu bülbüller gibi
Hüsnü bağında gül-i gülzār idi eğlencemiz

Cān u dil Mūsāsı gark etdi tecelli nūrına
Tūr idi seyrānımız dīdār idi eğlencemiz

Mümkin olmaz kim ayagı tozuna yüzüm sürem
Bāri şol seyr etdigi yolları görsem gāg gāh

Terk-i meydense safāsı sūfinin
Rind-i mey-hārız safādan geçmişiz

Dest ura dāmānına ey gül senin her hār u ben
Gonca-veş kanlar yudam bülbül gibi nālān olam

Bāğ-ı cennet āşıka dīdārsız duzāh olur
Bülbül, şūrideye gülsüz çi gülşen çi kafes olur

Şah-ı mihnet her tarafdan saldı gam leşkerlerin
Cān u dil mülkü harāba vardı sultanım yetiş

Ateş-i aşka düşelden beri bildim bunu kim
Vā'izin nār-ı cehennem dediği firkāt imiş

Şerār-ı nār-ı aşkından doluptur cism-i cān āteş
Hās u hāşāke erişse yakar vermez amān āteş

Ger āhım olmasa yaşım harāb eylerdi dünyāyı
Yaşım olmasa āhımda dolardı hep cihān ateş

Tenimde zerre kadar kalmadı hayāt eseri
Hemān bu haste dilin āh u zārı var ancak

Hātırım cem'iyyetin etdi perīşā ayrılık
Ayrılık kıldı bana dünyāyı zindān ayrılık

Nitekim āşıklara cennet cemāl-i yār olur
Ayrılıkdır ehl-i derde nār-ı sūzān ayrılık

Gönül kūyuna varmazsa gözüm yüzünü görmezse
Bana bir merhem ermezse meded gamdan helāk oldum

Ne bir kimseyle karım var ne elde ihtiyārım var
Ne bir sā'at karārım var meded gamdan helāk oldum

Ey nice dürü sedefden ayırıp kıldı yetim
Ey nice göz yaşın etdi bahr-ı ummān ayrılık

Bağ-ı ayşımı hazān etdi semūm-ı kahr ile
Ey yüzü gül kāmeti serv-i hırāmān ayrılık

Her kimin bir sencileyin Yūsuf-ı Ken'anı yok
Gönlü bir mısr-ı fenādır kim anın sultanı yok

Ateş-i aş ile pervāne sıfat tutuşalım
Yār dīdārına arşı yanalım yakılalım

Ni'met-i dünyāya bakmadım Usūlī olalı
Günc-i mihnet meskenim derd ü belā aşım benim

Hemīşe sāye gibi pāyına düşmek diler gönlüm
Niceydim sensiz ey serv-i revānım hīç karārım yok

Bugün nūr-ı ilāhisin Usūlînin penāhısın
Güzeller padişāhısın cefākār olma sultanım

Gözüm yaşı taşdı yine himmet eylen himmet eylen
Düşdüm belā denizine himmet eylen himmet eylen

Derd ile ölmiş yatardım geldin ey cā hālime
Lutf edip bir ölmüşün ruhun yine şād eyledin

Kaşların tākın eger yād etse mescide imām
Kıble hakkı ey sanem yüz döndüre mihrābdan

Ben özge derde uğradım bana bu pendi ko ey şeyh
Eger bir himmetin var ise lutf et bir dua eyle

Çıkmışdır bağrımda başlar sel oldu gözdeki yaşlar
Engine saldım yoldaşlar himmet elen himmet eylen

Kurtulup hākī kafesden erişirsen kūyuna
Ol durur ey murg-ı dil ālemde uçmağın senin

İl ālem demde ālemde hemān ben bende matemde
Gönül gamda gözün nemde meded gamdan helāk oldum

Ben Usūlîyem eger bin kerre kessen başımı
Yine dilimde budur güftār senden dönmezem

Yārenler ecel gelmeden gözümüz toprak dolmadan
Felek bizden öç almadan hele bir demdir sürelim

Yaşımı seyl-i revān etme benim begcegizim
İşimi āh u figān etme benim begcegizim

Ok gibi togru olan kullarının kāmetini
Dest-i cevr ile kemān etme benim begcegizim

Ateş-i aşk ile pervāne sıfat tutuşalım
Yār dīdārına karşı yanalım yakılalım

Yaraşmaz sana agyar ile gel yār olma sultānım
Gül-i bāğ-ı cinānsın hemdem-i hār olma sultanım

Sūretin āyine-i nūr-ı Hudādır sevdiğim
Tal'atın envār-ı zāt- Mustafādır sevdiğim

Cihāndan geçmek istersen hūriler kuçmak istersen
Göklerde uçmak istersen evvel cānını ān eyle

Şol kara bahtım gibi uykuya varsa gözlerim
Tal'at-ı yāri düşümde bāri görsem gāh gāh

Kūşe-i mihnetde dahi hasta yatarmış garib
Hālini sorsam dil-i bīmārı görsem gāh gāh

Bize bu aşk ile eglenmege bir yār olsa
Yār bin bin bulunur yār-ı vefādār olsa

Ölürem yarın bugü sabr etdiyu ben hastaya
Ah ey bed-mihr öldürdün beni ferdā ile

Terk edip cān u cihānı yıkdın virān etdin beni
Böyle garip kodun beni kor muyum seni kor muyum

Beni akş oduna salan derd ile sergerdan kılan
Eliyle gönlümü alan kor muyum seni kor muyum

Yanıma gel şfkat ile koma beni firkat ile
Korkaram bu hasret ile sen de ölürsün ben de ölürün

Bilmezem yā Rab ki peyk-i Yūsufun kandan gele
Seyle verdi dīde-i Ya'kūb Ken'an yolların

Usūlī dīnī dünyāya sakın satma ki hīç ākil
Verir mi rāyegāh cānını genc-i şāyegān içün

Kodu akl u sabr u cān firkāt diyārında beni
Kimse ben bī-dil gibi ālemde nāçār olmasın

Kıl Usūlīye siyāset aşk bāzārında kim
Her gedā valsın metā'ına harīdār olmasın

Gamından gönlüm açılmaz ki nāgāh seyr-i bāg etsem
Gözüme hār u hançerdir cemālinsiz gül ü sūsen

Gönlüme rāhında gam yemek gıdā-yı rūhdur
Ka'be-yi kūyunda cān vermek sefādır sevdiğim

Ger tecelli etmek istersen gönül envārını
Gel götür bir dem aradan perde-i pindārını

Aşk deryāsında başımdan neler geçtiğini
Söylemek mümkin değil çok mācerādır sevdiğim

Sen büt-i ters-yı koyup gayri yāre dil veren
Kāfir-i aşk oldu öldürsen gazādır sevdiğim

Ey libās-ı fakr ile fahr eyleyen uryān dede
Tāc u taht-ı āleme baş egmeyen sultān dede

Gitdim ammā kaldı kapında dil ü cānım benim
Cān u dilden ulunam devletli sultānım benim

Açar gönlünü bir tatlı dil ile yār Usūlīnin
Gerek endişe bābında yüz bin kilit olsun

Vüs'at-i küllī bilip inkārını her bir hasın
Kulagına koymayıp deryā olan ummān dede

Ölmiş idik cehl ile āb-ı hāyat-ı nutkdan
Bir nefesde feyz-i rūh etdin bie ey cān dede

Söz güherdir açma nādānā dehāın hokkasın
Kıymetin bilmez yere harc eyleme güftārını

Yürü ey nāme bizden şol şeh-i hūbāna aşk eyle
Ki ya'ni Mustafa'ya ol güzel sultāna aşk eyle

Eger zencīr-i mihnetde nedir hāli diyü bir gün
Sorarsa ben kulun Seyd' Ahmed-i Dīvāne aşk eyle

Evvel başdan seni ögerin cümle işi gören Allah
Sıdk ile çagıran kulun maksudunu veren Allah

Senin kulundur cism u cān sana tesbih eder cihān
Gözlerden olıben nihān gönüllere giren Allah

Her kişi bu hāli bilir kimi doğar kimi ölür
Cihān halkı gider gelir hīç gitmeyip duran Allah

Kimisine devlet verip kimisine rahmet verip
Bir kuluna la'net verip dergehinden süren Allah

Dükkān içre görüp sen zāt-i pāki dehr-sarrāfı
Dedi bunun gibi gevher bulunmaya dükān içre

9. ARMONİ

Armoni bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbirleriyle veya bir anlama göre düzenlenmesine denir.

Aliterasyon ve asonans şiirde armoniyi sağlayan unsurlardır. Bir mısra içinde veya devam eden mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrarlanması aliterasyon anlamına gelmektedir. Kullanılan ses tekrarlarının her zaman anlamla örtüşmediği görülmektedir.

Dār-ı dünyāda seni mislin güzel gelmez bana
Gerçi nakkāş-ı ezel yazmış güzel timsāller

Olduk belā okuna Usūlī nīşāne kāş
Bārī cihānda olmasa nām u nişānımız

Canın aldı gam dil-i bīçārenin feryād kim
Arz-ı hāl etmege ol şāh-ı cihāne cānı yok

Yā diyār-ı yārdan bād-ı sabā verdi haber
Yā İzām'dan nāgehān berk-i dırahşān urdu dem

Yıkılır gökler ger āh u nāle bünyād eylesem
Tutuşur ālem harāret birle feryād eylesem

Yüzün metn-i kelāmullāh sözün āyāt-ı rabbānī
Cemālinde āyān olmuş kemāl-i sun'ı Yezdānī

10. KAFİYE VE REDİF

Kafiye divan şiirinde ses tekrarlarına kafiye, söz tekrarlarına ise redif denir. Kafiye, mısraların yahut beyitlerin sonlarında veya son noktaları sayılan yerlerde, söz, anlam ve görev bakımından farklı ses ve söz tekrarı olarak tanımlanabilir (Muallim Naci, 1982: 43). Bunlar mısra sonlarında simetrik olarak kullanılırlar. Divan şiirinde şairler kafiye ve redifi sık sık kullanırlar. Öyleki kafiyenin olmadığı durumlarda bile Türkçe kelimelere bazı eklerin getirilmesiyle, kafiyeli olması mümkün olmayan kelimelerle kafiye yapmışlardır. Usûlî Divânı'nda kafiye çeşitleri ve redif kullanılmıştır. Aşağıdaki veriler divanda yer alan kafiye ve redifleri göstermektedir. Redifler incelendiğinde genellikle eklerden ve Türkçe kelimelerden oluştuğu görülmektedir.

1. er peydā / sāhib-nazar peydā

2. yādigār ola / bahār ola

3. belā gelmez sana / fenā gelmez sana

4. sana / vāveylā

5. cefā / pādişā

6. etūb / mehhā'ü'z-zünūb

7. türāb / āsiyāb

8. āb / feth-i bāb

9. fuzalāt / mahvī-sıfat

10. ahriyān ile bahs / Hassān ile bahs

11. tāc / ihtiyāc

12. kabīh / sarīh

13. belā-yı çarh / nevā-yı çarh

14. nā-ümīd / Bāyezīd

15. cāndan ayrıldım meded / sultāndan ayrıldım meded

16. şerer lezīz / ciger lezīz

17. çāh olur / penāh olur

18. Lāt olur ayniyyāt olur

19. destān olur / virān olur

20. āb- averd olur / nāmerd olur

21. sultān olur / bürhān olur

22. gendir / bendir

23. mihmān olanlar / Selmān olanlar

24. a'lāsındadır / ednāsındadır

25. deryādadadır / deryādadır

26. şānındadır / kanındadır

27. binā nedir / esmā nedir

28. seyyārı gör / esrārı gör

29. handān senindir / meydān senindir

30. su gelir / yazu gelir

31. ahvālidir / abdālidir

32. sebük-bār yeter / hūn-hār yeter

33. mihnetdir / muhabbetdir

34. māller / kattāller

35. katār olur / meyvedār olur

36. mederden incinir / zarardan incinir

37. beyānımız / nişānımız

38. hayātımız / rüvātımız

39. nādān henūz / sergerdān henūz

40. didār idi eglencemiz/ bī-hār idi eglencemiz

41. abānın kuluyuz / filānın kuluyuz

42. paralarız / cüdālarız

43. merdāneleriz biz / neleriz biz

44. mezād olmaz / ad olmaz

45. sultānsız / cansız

46. helvāsındayız / a'lasındayız

47. fenālarız fenālarız / fenālarız fenālarız

48. safādan geçmişiz / serādan geçmişiz

49. nefes / ceres

50. perkār eylemiş / dür-bār eylemiş

51. kalender var imiş / er var imiş

52. gülistānım yetiş / hırāmanım yetiş

53. vahdet imiş / mihnet imiş

54. bālā imiş / deryā imiş

55. hevādār eylemiş / īsār eylemiş

56. cān ateş / zebān āteş

57. ihsānına yuf / dermānına yuf

58. cihān-peymā-yı aşk / rüsvā-yı aşk

59. humārı var ancak / mārı var ancak

60. virān ayrılık / yan ayrılık

61. yag ancak / sag ancak

62. hicrānı yok / pāyānı yok

63. inkīsārım yok / kārım yok

64. dervişāne bak / meydāne bak

65. himmet eylen himmet eylen / himmet eylen himmet eylen

66. benām etdir / gulām etdin

67. temennā eyledin / deryā eyledin

68. berbād eyledin / irşād eyledin

69. türāb olmak gerek / kitab olmak gerek

70. uçmagın senin / ayagın senin

71. Attār olmak istersen / haberdār olmak istersen

72. bostānın / mugaylānın

73. yār olmayınca bilmedin / şehvār olmaınca bilmedin

74. yemīl / kīl

75. gevden ol / sen sen ol

76. gel gurbete gidelim gel / gel gurbete gidelim gel

77. yeksān olam / kurbān olam

78. hayrān olam / kurbān olam

79. yalana bakmayam / gümāne bakmayam

80. sultānım meded gamdan helāk oldum / Allāhım meded gamdan helāk oldum

81. hele bir demdir sürelim / hele bir demdir sürelim

82. muztarem / sakam

83. siyāvuş edelim / bī-hūş edelim

84. ziyān etme benim begcegizim / yalan etme benim begcegizim

85. yakılalım / kılalım

86. atādır sevdiğim / du'ādır sevdiğim

87. habābım var benim / bābım var benim

88. īmānım benim / dermānım benim

89. başım benim / aşım benim

90. mu'tād eylesem / īcād eylesem

91. dil-āzār olma sultanım / cefākar olma sultanım

92. tekrār senden dönmezem / güftār senden dönmezem

93. lāneden / dīvāneden

94. ummān yolların / Karāmān yolların

95. mezārımdan / bınārımdan

96. karār olsun / hezār olsun

97. mihmān eyleyen / kurbān eyleyen

98. divāne aşk olsun derin / arslana aşk olsun derin

99. Bāyezid olsun / kilīd olsun

100. tūtiyā olsun / merhabā olsun

101. güherden saklasın / şerden saklasın

102. tāsdan / iflāsdan

103. nişān içün / şāyegān içün

104. āzār olmasın / harīdār olmasın

105. gözden / sen

106. yalan kanda gidersin / rūh-ı revān kanda gidersin

107. kıblegāhımdan / dūd-ı āhımdan

108. tecellā isteyen / tesellā isteyen

109. gül-i sirābdan / şarāb-ı nābdan

110. mi'mār olamazsın / esrār olamazsın

111. gidelim bāri şehrinden / gidelim bāri şehrinden

112. kor muyum seni kor muyun / kor muyun seni kor muyun

113. cānım sen de ölürsün ben de ölürün / gözüm sen de ölürsün ben de ölürün

114. rū-pūş eyleyen / hem-āgūş eyleyen

115. edenden niçün ürkersin / Hasandan niçün ürkersin

116. oglana aşk eyle / sorana aşk eyle

117. dermān eyle / kurbān eyle

118. āşinā eyle / sadā eyle

119. bīmārı görsem gāh gāh / bāzārı geçersem gāh gāh

120. hevādār olsa / agyār olsa

121. hāy ile / dünyāyile

122. furkān dede / bürhān dede

123. süren Allāh / Kur'ān Allāh

124. dermānıma / sultānıma

125. pervānede / dīvānede

126. dükān içre / cihān içre

127. pāy-māçānı / bürhānı

128. mārını / kārını

129. dermānı / gülistānı

130. handāna verme gönlünü / bī-cāna verme gönlünü

131. merhabā bārī / fedā bārī

132. hūşyār sanmışsın beni / bīkār sanmışsın beni

133. nālān eden sensin / yārān eden sensin

134. dīvāne beni / Süleymāna beni

135. toprag eyledi / uçmag eyledi

136. inkārını / har-vārını

137. enfüsü / kimsesi

138. sifāli / menāli

139. za'frān oldu / sultān oldu

140. yoldaşı / taşı

141. berātı / hayātı

142. dünyā gibi / ra'nā gibi

143. mehtāb gibi / mīz-āb gibi

144. hırāmānı görem mi / anı görem mi

145. mācerācıgı / yaygaracıgı

146. bī-zār olmadı / haberdār olmadı

147. nev-cevānım emledi / kemānım gelmedi

Sonuç:

Bu çalışmayla XVI. Yüzyıl şairi olan Usûlî'nin şiir dilinde ahengi sağlayan unsurlar belirlenip gerekli izahlar yapılmıştır. Usûlî'nin bilinen tek eseri hakkında genel bilgi verilip Divanı vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, parelelizm, armoni, kafiye ve redif yönünden incelenmiştir.

Usûlî aruzun çok kıymet gördüğü bir zamanda hece veznini de kullanmıştır. Eseri incelendiğinde özellikle Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbını kullandığı görülmektedir. Söz tekrarlarını sıkça kullandığı görülmektedir. Böylece şiirde akıcılık ve musiki oluşturmuştur. Ahenk unsurlarından biri olan ikilemeleri onun şiirinde sıkça görmekteyiz. Genellikle Arapça ve Farsçadan oluşan ikilemeler söz konusudur. Türkçe ikilemeler sık kullanılmamıştır. Söz sanatlarından özellikle cinas, iştikak ve kalbi çokça kullandığı görülmektedir. Ses tekrarlarını sıkça kullandığı bu şekilde bir ahenk oluşturduğu görülmektedir.

Şiirlerinde aynı beyitte bile sıkıcılığa yer vermeden ciddi bir ses tekrarı yapılarak aheng ve armoni oluşturulduğu görülmektedir. Parelezmin her çeşidini, armoniyi ustaca kullandığı görülmektedir. Yine aheng unsurlarının en önemlilerinden olan kafiye ve redifi sıkça kullandığı görülmektedir. Kullandığı redifler eklerden ve Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan. Şiir Dili. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.

Dilçin, Cem. Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Ankara: TDK Yay, 1983.

İpekten, Haluk. Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz. İstanbul: Dergâh Yay, 1996.

İsen, Mustafa. Usûlî Divânı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.

Kaplan, Mehmet. Tevfik Fikret. İstanbul: Dergâh Yay, 1993.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Haz. İbrahim Kutluk). Tezkiretü'ş-şu'arâ. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay, 1989.

Macit, Muhsin. Divan Şiirinde Ahenk Unsurları. Ankara: Akçağ Yay, 2005.

Muallim Naci. Istılahat-ı Edebiyye. Ankara: Akabe Yay, 1982.

Tâhirü'l-Mevlevî. Edebiyat Lügati. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.